

АНОТАЦІЯ

Нефедченко О. І. Розвиток технологій евристичної освіти в українській вищій педагогічній школі (кінець XX – початок XXI століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Суми, 2020.

Зміст анотації

У дисертації на основі застосування системного, парадигмального, синергетичного, історико-педагогічного, персонологічного підходів розроблено й реалізовано теоретико-методологічну модель історико-педагогічного дослідження, спрямованої на конкретизацію і реалізацію мети й завдань роботи. Закладено п'ять її структурно-змістових компонентів: цільовий, теоретико-методологічний, історико-джерельний, історико-аналітичний, діагностико-прогностичний. Визначено й проаналізовано історіографічну базу розвитку технологій евристичної освіти від античності до сьогодення.

Встановлено та проаналізовано три витоки й одночасно три складові евристичної освіти в їх динамічному розвитку – від давньогрецької педагогіки до початку XXI століття: сократівський (евристичний) діалог; концепції творчої самореалізації особистості; теоретичні й технологічні основи творчої діяльності. Виявлено, що складові евристичної освіти та її технологій пройшли складний і довготерміновий шлях свого розвитку і в сучасному вигляді уможлиблюють за певних умов суттєву модернізацію та ефективність освітнього процесу.

Виявлено й окреслено три етапи розвитку в новітньому часі технологій евристичної освіти (кінець XX – перші десятиліття XXI століття) відповідно до тенденцій удосконалення технологій, появи нових, ускладнення їхніх концептуальних і операційних побудов:

1) перший етап (70 – 80-ті рр. XX ст.) – виникнення педагогіки творчого співробітництва вчителя й учнів як початок переходу від авторитарно-передавальної до творчо-діалогічної освіти; 2) другий етап (80 – 90 рр. XX ст.) –

розробка теорій і технологій проблемної та евристичної освіти на основі концепцій сократівського діалогу і творчої самореалізації особистості, зокрема, майбутнього педагога, створення наукових шкіл, перші їх дослідження новітніх освітніх технологій; 3) третій етап (2000 – 2019 рр.) – поглиблення й модернізація технологій евристичної освіти, пріоритетне освоєння евристичних технологій конструктивної і креативної діяльності школярів і студентів.

Дослідження праць і видатної педагогічної діяльності найстаршого на сьогодні педагога-науковця професора Б. І. Коротяєва виявили його значний внесок у вітчизняну інноваційну педагогіку. Учений ще в 70 – 80-х рр. минулого століття на концептуальному й технологічному рівнях довів, що навчання – це передусім організація творчої пізнавальної діяльності учнів. У цей же період учений заклав основи евристичних технологій освіти, доводячи, що пізнавальна діяльність учнів і студентів має бути «самостійним пошуком і створенням чи конструюванням якогось нового продукту». Саме це положення стало першоосновою для подальшої побудови в 90-ті рр. ХХ і на початку ХХІ століття дослідниками мети і змісту будь-яких евристичних освітніх технологій. Б. І. Коротяєву належить фундаментальна розробка та експериментальні випробування цілісної системи професійно-творчої підготовки сучасного вчителя із застосуванням оригінальних філософсько-педагогічних концепцій та евристичних технологій, зокрема, технології виховання досконалого фізичного, інтелектуально-творчого і морального здоров'я майбутнього педагога, реалізація монопредметного навчання, «лекцій прямої дії», моніторингу результатів професійного зростання.

Здійснений фундаментальний педагогічний експеримент у науковій школі академіка І. А. Зязюна і професора Н. М. Тарасевич (Полтавський педагогічний інститут, а нині національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка) продемонстрував динамічну тенденцію до постійного вдосконалення і модернізації концептуальних і технологічних складових професійної підготовки вчителя. Якщо на першому етапі дослідницької роботи полтавських науковців (кінець 70-х – перша половина 80-х років) помітним був пріоритет освоєння

технологій театральної педагогіки, драматизації освітніх ситуацій як чинників суттєвого оновлення освіти майбутнього вчителя, то на кінцевих етапах, протягом 80 – 90-х рр. XX століття і 2000-х рр., спостерігається перенесення основної уваги на формування провідних професійно-педагогічних компетентностей майбутнього педагога-фахівця, зокрема, на творче застосування технологій проектування, конструювання, реалізацію типових і нетипових компонентів уроків, виховних заходів. Стала помітною тенденція до постійної верифікації евристичного діалогу відповідно до змін освітньої діяльності, які детерміновані змінами соціально-економічного й політичного клімату в країні.

Важливим явищем для розвитку концепцій і технологій евристичної освіти стала діяльність наукової школи професора В. І. Лозової (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди). На першому етапі науково-дослідницької діяльності (70 – 80-ті рр. XX ст.) вперше в українській педагогіці В. І. Лозова розкрила зміст і рівні пізнавальної активності школярів і технології її формування в різних сферах навчання й виховання, поступово зосередивши основну увагу (разом із науковцями своєї школи) на розвитку евристичної і креативної активності школярів і студентів. Діяльність наукової школи В. І. Лозової у 90-ті рр. минулого і на початку нинішнього століття відзначалась розробкою нових підходів до розв'язання вкрай актуальної проблеми пізнавально-творчої і професійної самореалізації особистості як мети сучасного освітнього процесу. Уперше в харківській науковій школі створена й випробувана експериментально завершена концептуально-технологічна система підготовки майбутнього педагога з чіткою метою досягнення особистісної і фахової досконалості (акме), тобто самореалізації на високому рівні власного професійно-творчого потенціалу. Основним чинником професійної самореалізації, як доведено харківськими дослідниками, стало створення і вміле застосування таких евристичних освітніх технологій, як творча діалогова взаємодія з комплексом евристичних запитань, професійні проекти для сучасної

і майбутньої школи, навчання як дослідження, самостійний моніторинг та оцінка власних досягнень за допомогою евристичних та акмеологічних технологій.

З'ясовано, що наукова школа педагогів-новаторів Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (керівник проф. М. О. Лазарєв) протягом 90-х – 2000-х рр. працювала у співдружності з науковою школою проф. В. І. Лозової і виконувала спільні дослідження. Разом із тим, науковою школою сумчан розроблені і впроваджені в освітню практику власні оригінальні концепції і технології евристичної освіти, зокрема, організація різнорівневих видів евристичної діяльності, навчання вмінь застосування евристичного діалогу та системи пізнавальних запитань, формування і діагностика пізнавально-творчої самостійності учнів і студентів, становлення риторичної культури і педагогічного артистизму майбутнього вчителя, технологія діяльності дослідно-проектних студій під час педагогічної практики та ін.

Виявлено *тенденції* розвитку провідної складової евристичної освіти – її концептуально-технологічного оснащення. Якщо на першому і частково на другому етапах розвитку технологій евристичної освіти практично в усіх досліджених наукових школах спостерігалось застосування прогресивних, але раніше вже створених технологій евристичної діяльності, то період 90-х рр. ХХ і перших десятиліть ХХІ століття відзначається їх більш ретельним відбором, суттєвою модернізацією, створенням та експериментальною перевіркою нових, оригінальних авторських технологій.

Дослідження підтверджують, що сучасний освітній процес ще не став, але має стати переважно пізнавально-творчою (евристичною) діяльністю всіх його суб'єктів (учнів, студентів, педагогів). Тому на державному та інституціональному рівнях варто включити основні пізнавально-творчі компетентності (діалогові, інтерактивні, конструктивні та ін.) до освітнього стандарту закладів середньої освіти, а більш складні їх варіанти – до стандартних компетентностей майбутнього вчителя. Це, зокрема, освоєння процедур самостійної пошукової, реконструктивної і креативної діяльності майбутнього

фахівця.

З'ясовано і суттєві проблеми подальшого розвитку евристичних освітніх технологій, які вимагають невідкладного розв'язання: дефіцит навчальних, наукових та матеріальних ресурсів, нерозвиненість менеджменту сучасних інноваційних освітніх і наукових проектів, відсутність у країні ефективних науково-освітніх мереж, які б об'єднували ресурси вищої і середньої освіти.

Наукова новизна даного дослідження полягає в тому, що *вперше* у вітчизняній педагогічній науці: виявлено й обґрунтовано основні витoki й одночасно компоненти евристичної освіти та її технологій – сократівський (пізнавально-творчий) діалог, концепції творчої самореалізації особистості, теорія і практика педагогічної творчості; розкрито основні етапи становлення в кінці ХХ і в перші десятиліття ХХІ століття технологій евристичної освіти, їхні цільові, концептуальні, процесуальні і діагностичні характеристики; з'ясовано, що в історико-педагогічному аспекті евристична освіта та її технології – це новий і прогресивний феномен розвитку теорії і практики педагогічної науки та освіти, у змісті і структурі якого збережено й удосконалено раніше здобуті надбання сократівсько-діалогічного, проблемного, проектного, інтерактивного навчання і стверджуються пріоритети самостійної конструктивної і креативної діяльності освітніх суб'єктів; виявлено суттєві тенденції розвитку технологій евристичної освіти в українських університетах: від застосування раніше створених, готових моделей і технологій евристичної діяльності до їх суттєвого вдосконалення і створення й застосування власних оригінальних евристичних технологій, таких як технологія створення й застосування евристичного навчального діалогу, технологія «лекції прямої дії», технологія навчання вмінь запитальної діяльності і використання комплексу запитань при створенні нових освітніх продуктів, технологія застосування різнорівневої евристичної освітньої діяльності – пошукової, реконструктивної, конструктивної, креативної, технологія діяльності проектно-дослідницьких студій педагога-майстра і студентів, комплексна діагностика рівнів пізнавально-творчої і професійної самореалізації, пізнавально-творчої самостійності

школярів і студентів.

Практичне значення результатів дослідження вбачається в тому, що виявлені в дослідженні сутність, принципи, історичні, теоретичні і процесуальні характеристики евристичних освітніх технологій після експериментальних випробувань стали предметом вивчення і продуктивного використання викладачами і студентами педагогічних університетів, учителями шкіл, включені до робочих програм педагогічних дисциплін (педагогіка, історія педагогіки, порівняльна педагогіка, освітні технології та ін.).

Ключові слова: евристична освіта, технології евристичної освіти, творча самореалізація особистості, евристичний діалог, майбутній учитель, тенденції розвитку, наукові школи.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Розділи монографій

1. Нефедченко, О. І. (2019). Розвиток концепцій і технологій евристичної освіти у зарубіжній і вітчизняній педагогічній науці: монографія *Пізнавально-творча і професійна самореалізація особистості в евристичній освіті* (ред. проф. М. Лазарєв, проф. О. Козлова), (сс. 39–59). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.

<http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/8451>

2. Lazarev, M., Nefedchenko, O. (2019). Conceptions and techniques of professional future teacher's training in the pedagogical works of the famous Ukrainian scientist B. I. Korotiaev. *Theory and practice of introducing a competent approach to higher education in Ukraine*, (pp. 272–281). Vienna.

<http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/2244>

3. Nefedchenko, O. (2020). Reserch of the main components of heuristic education in Ukrainian pedagogy. *Modern approaches to knowledge management development*, (pp. 324–335). Ljubljana, Slovenia.

Статті в наукових фахових виданнях України

4. Нефедченко, О. І. (2017). Сократівська діалогічна евристика та її розвиток у зарубіжній та вітчизняній освіті. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, № 5 (69), 132–145.

<http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/4972>.

5. Nefedchenko, O. (2018). The theory of personality's creative self-realization as the methodological basis of innovative heuristic education. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, Вип. 2, 170–177. <https://pedagogy.bdpu.org/2018/10/22/vypusk-2-2018>

6. Лазарєв, М., Нефедченко, О. (2018). Професійна підготовка майбутнього педагога в контексті сучасної евристичної освіти. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 16 Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*, Вип. 31 (41), 84–91. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/25236>

7. Нефедченко, О. І. (2019). Становлення технологій евристичної освіти в українській вищій педагогічній школі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 7 (91), 366–380.

8. Нефедченко, О. І. (2020). Становлення концепцій і творчої самореалізації особистості в дисертаційних роботах українських науковців. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*, 1, 26–33.

Публікації у наукових фахових виданнях іноземних держав

9. Nefedchenko, O. I. (2018). Foreign and native scientists about the ideas and techniques of heuristic education. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI (68), Issue: 164, 41–45.

<https://www.slideshare.net/SocietyforCulturalan/science-and-education-a-new->

Наукові праці,

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Нефедченко, О. І. (2016). Основні витоки евристичної освіти як цілісного інноваційного феномена навчально-виховного процесу. *Самореалізація пізнавально-творчого і професійного потенціалу особистості в*

інноваційній освіті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, (сс. 88–92). Суми.

11. Нефедченко, О. І. (2017). Сократівський діалог і сучасна освіта. *II науково-практична on-line конференція «Світова наука у 2016 році: підсумки», (рр. 197–199). Моррісвілл, США.*

12. Нефедченко, О. І. (2017). Сократівський діалог як потужне джерело становлення сучасної евристичної освіти. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції 06–07 квітня, (сс. 220–223). Суми.*

13. Нефедченко, О. І. (2017). Творча самореалізація особистості. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (20 – 21 квітня 2017 року). Частина 2, (сс. 125–126). Бердянськ.*

14. Нефедченко, О. І. (2017). Становлення теорії творчої самореалізації особистості як основи евристичного навчання. *Інновації в освіті та педагогічна майстерність учителя-словесника: збірник матеріалів усеукраїнської науково-практичної конференції, (сс. 114–118). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.*

http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/3401/1/збірник_ІННОВАЦІЇ%20в%20освіті.pdf

15. Нефедченко, О. І. (2018). Ідеї евристичної освіти у спадщині вітчизняних науковців. *Пізнавально-творча і професійна самореалізація особистості в евристичній освіті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, (сс. 36–39). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.*

<https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/66925>

16. Nefedchenko, O. (2018). The idea of heuristic education in heritage of native and foreign scientists. *Nowoczesna nauka: teoria i praktyka: Mater. II Międz. Konf. Nauk.-Prakt. / Pod red. S. Gorniaka, (pp. 248–251). Katowice: Nowa nauka.*

<https://nowanauka.files.wordpress.com/2019/04/materiac581y.pdf>

17. Nefedchenko, O. (2018). Conceptions of person's creative self-realization as the methodological basis of heuristic education. *Університет А. С. Макаренка: імідж, мобільність та європейські перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції для студентів та молодих учених 26-27 квітня*, (сс. 198–201). Суми.

18. Nefedchenko, O. I. (2018). Training of future professional teacher in modern heuristic education. *Новини науки XXI століття: збірник тез доповідей XXIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, (сс. 18–21). Вінниця.

<http://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2018/12/частина6.pdf>

19. Нефедченко, О. (2019). Застосування методів евристичної освіти у професійній підготовці майбутніх лікарів. *Новітні чинники впливу на розвиток особистості майбутніх фахівців системи охорони здоров'я: матеріали XIX міжнародної наукової конференції*, (сс. 115–117). Київ.

20. Нефедченко, О. (2019). Застосування евристичних освітніх технологій для розвитку і творчої самореалізації особистості. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 16-17 квітня. Том 2*, (сс. 77–79). Суми.

http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/7187/1/Innovatsiinyi%20rozvytok%20vyshchoi%20osvity%20_2019_2.pdf

21. Нефедченко, О. І. (2019). Formation and development of heuristic education techniques in Ukrainian pedagogical universities. „*Nauka I edukacja w warunkach zmian cywilizacyjnych*”: *Materialy I miedzynarodowej konferencji naukovo-praktycznej 30 października 2019 roku*, (pp. 3–9). Łódź.

<https://nowanauka.files.wordpress.com/2019/11/materiac581y-30.10.2019.pdf>

22. Нефедченко, О. І. (2020). Ідеї творчої самореалізації особистості як основа інноваційної (евристичної) освіти. *Problems of implementation of science into practice: Abstracts of XIII International Scientific and Practical Conference*, (pp. 302–305). Oslo, Norway.

<https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2020/04/XIII-Conference-20-21-Oslo-Norway.pdf>

23. Nefedchenko, O. (2020). The main components of innovative heuristic education. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції*, (сс. 145–147). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.

ABSTRACT

Nefedchenko, O.I. Development of heuristic education techniques in the Ukrainian higher pedagogical school (the end of XX – the beginning of XXI century). – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for Doctor of Philosophy degree in specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences. – Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. – Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. Sumy, 2020.

The contents of the abstract

In the thesis based on application of system, paradigmatic, synergetic, historical-pedagogical, personological approaches the theoretical-methodological model of historical-pedagogical research directed on concretization and realization of the purpose and tasks of work is developed and realized. Five structural and semantic components: target, theoretical and methodological, historical and source, historical and analytical, diagnostic and prognostic were laid. The historiographical basis of the development of heuristic education techniques from antiquity to the present is determined and analyzed.

Three origins and at the same time three components of heuristic education in their dynamic development are established and analyzed – from ancient Greek pedagogy to the beginning of the XXI century: Socratic (heuristic) dialogue; concepts of creative self-realization of personality; theoretical and technical bases of creative activity. It was found that the components of heuristic education and its techniques have passed a complex and long-term path of their development and in their modern

form allow, under certain conditions, significant modernization and efficiency of the educational process.

Three stages of development of heuristic education techniques (the end of the XX – the beginning of the XXI century) in accordance with the tendencies of improvement of techniques, emergence of new ones, and complication of their conceptual and operational constructions are revealed and outlined: 1) the first stage (the 70's -80's years of the XX century) – the emergence of pedagogy of creative cooperation between teachers and students as the beginning of the conversion from authoritarian-transfer to creative-dialogue education; 2) the second stage (the 80's-90's years of the XX century) – development of theories and techniques of problem and heuristic education on the basis of concepts of Socratic dialogue and creative self-realization of the person, in particular, the future teacher, creation of scientific schools, their first researches of the newest educational techniques; 3) the third stage (the 2000's– 2019's) – deepening and modernization of heuristic education techniques, priority development of heuristic techniques of constructive and creative activity of schoolchildren and students.

Studies of the works and outstanding pedagogical activity of the oldest teacher-scientist today, Professor B.I. Korotyaev, revealed his significant contribution to the domestic innovative pedagogy. The scientist in the 70's and 80's of the last century at the conceptual and technical levels proved that teaching is primarily the organization of creative cognitive activity of students. During the same period, the scientist laid the foundations of heuristic techniques of education, arguing that the cognitive activity of pupils and students should be «independent search and creation or construction of a new product». This provision became the basis for further construction in the 90's of the XX and at the beginning of the XXI century by researchers of the purpose and content of any heuristic educational techniques. B.I. Korotyaev owns the fundamental development and experimental testing of a holistic system of professional and creative training of modern teachers with the use of original philosophical and pedagogical concepts and heuristic techniques, in particular, technique of education of perfect physical, intellectual-creative and moral health of the future teacher, realization of

mono-subject training, «lectures of direct action», monitoring of results of professional growth.

A fundamental pedagogical experiment in the scientific school of Academician I.A. Zyazyun and Professor N.M. Tarasevich (Poltava Pedagogical Institute, and now National Pedagogical University named after V.G. Korolenko) demonstrated a dynamic trend towards continuous improvement and modernization of conceptual and technical components of professional teacher training. If at the first stage of research work of Poltava scientists (late 70's – first half of the 80's) the priority of mastering the techniques of theater pedagogy, dramatization of educational situations as factors of significant renewal of education of future teachers was noticeable, then at the final stages, during the 80's-90's of the XX century and the 2000's, there is a shift of attention to the formation of leading professional and pedagogical competencies of the future teacher, in particular, to the creative application of design, construction, implementation of standard and atypical components of lessons, educational activities. There has been a noticeable tendency to constantly verify the heuristic dialogue in accordance with the changes in educational activities, which are determined by changes in the socio-economic and political climate in the country.

An important phenomenon for the development of concepts and techniques of heuristic education was the activity of the scientific school of Professor V.I. Lozova (Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda). At the first stage of research (the 70's – 80's of the XX century) for the first time in Ukrainian pedagogy V.I. Lozova revealed the content and levels of cognitive activity of students and technique of its formation in various fields of education, gradually focusing on (together with the scientists of her school) on the development of heuristic and creative activity of schoolchildren and students. The activity of the scientific school of V.I. Lozova in the 90's of the last and at the beginning of the present century was marked by the development of new approaches to solving the extremely important problem of cognitive-creative and professional self-realization of the individual as a goal of modern educational process. For the first time at Kharkiv scientific school the experimentally completed conceptual-technical system of training of the future teacher

with the accurate purpose of achievement of personal and professional perfection (acme), that is self-realization at high level of own professional and creative potential is created and tested. The main factor of professional self-realization, as proved by Kharkiv researchers, was the creation and skillful application of such heuristic educational techniques as creative dialogue with a set of heuristic questions, professional projects for modern and future school, learning as research, self-monitoring and evaluation of heuristic achievements and acmeological techniques.

It was found out that the scientific school of pedagogues-innovators of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko (headed by Prof. M.O. Lazarev) during the 90's – 2000's worked in cooperation with the scientific school of Prof. V.I. Lozova and conducted joint research. At the same time, the scientific school of Sumy developed and implemented in educational practice its own original concepts and techniques of heuristic education, in particular, organization of different levels of heuristic activities, teaching heuristic dialogue and cognitive questions, formation and diagnosis of cognitive independence of pupils and students, formation of rhetorical culture and pedagogical artistry of the future teacher, technique of research and design studios during pedagogical practice, etc.

The tendencies of development of the leading component of heuristic education – its conceptual and technical equipment are revealed. If at the first and partly at the second stages of development of techniques of heuristic education practically in all investigated scientific schools application of progressive, but earlier already created techniques of heuristic activity was observed, the period of the 90's of the XX and the first decades of the XXI century is marked by their more careful selection, significant modernization, creation and experimental testing of new, original author's techniques.

Research confirms that the modern educational process has not yet become, but should become mainly a cognitive-creative (heuristic) activity of all its subjects (pupils, students, teachers). Therefore, at the state and institutional levels it is necessary to include the main cognitive and creative competencies (dialogue, interactive, constructive, etc.) in the educational standard of secondary education, and their more complex versions – in the standard competencies of the future teacher. This, in

particular, the development of procedures for independent search, reconstruction and creative activities of the future specialist.

Significant problems of further development of heuristic educational techniques, which require immediate solution: lack of educational, scientific and material resources, underdeveloped management of modern innovative educational and scientific projects, lack of effective scientific and educational networks in the country, which would unite resources of higher and secondary education.

The scientific novelty of the research results lies in the fact that for the first time in the domestic pedagogical science: identified and substantiated the main sources and components of heuristic education and its techniques – Socratic (cognitive-creative) dialogue, concepts of creative self-realization, theory and practice of pedagogical creativity; the main stages of formation of heuristic education techniques at the end of the XX and at the first decades of the XXI century, their target, conceptual, procedural and diagnostic characteristics are revealed. It is clarified that in the historical and pedagogical aspect heuristic education and its techniques are a new and progressive phenomenon of development of the theory and practice of pedagogical science and education, in the content and structure of which the previously acquired achievements of Socratic-dialogic, problem, project, interactive training and the priorities of independent constructive and creative activity of educational subjects are confirmed; significant trends in the development of heuristic education techniques in Ukrainian universities: from the use of previously created, ready-made models and techniques of heuristic activities to their significant improvement and creation and application of their own original heuristic techniques, such as technique of creation and application of heuristic educational dialogue, technique of «lecture of direct action», technique of training of skills of interrogative activity and use of a complex of questions at creation of new educational products, technique of application of multilevel heuristic educational activity – search, reconstructive, constructive, creative, technique of project research master teacher and student studies, complex diagnostics of levels of cognitive-creative and professional self-realization, cognitive-creative independence of schoolchildren and students.

The practical significance of the results of the study is seen in the fact that the essence, principles, historical, theoretical and procedural characteristics of heuristic educational techniques after experimental tests became the subject of study and productive use by teachers and students of pedagogical universities, school teachers included in the work programs of pedagogical disciplines (pedagogy, history of pedagogy, comparative pedagogy, educational technologies, etc.).

Key words: heuristic education, techniques of heuristic education, creative self-realization of personality, heuristic dialogue, future teacher, development tendencies, scientific schools.

List of author's publications

Research works

in which the main scientific results of the thesis are published

Sections in the collective monographs

1. Неведченко, О. І. (2019). Розвиток концепцій і технологій евристичної освіти у зарубіжній і вітчизняній педагогічній науці: у монографії *Пізнавально-творча і професійна самореалізація особистості в евристичній освіті* (ред. проф. М. Лазарєв, проф. О. Козлова), (сс. 39–59). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.

<http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/8451>

2. Lazarev, M., Nefedchenko, O. (2019). Conceptions and techniques of professional future teacher's training in the pedagogical works of the famous Ukrainian scientist B. I. Korotiaev. *Theory and practice of introducing a competent approach to higher education in Ukraine*, (pp. 272–281). Vienna.

<http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/2244>

3. Nefedchenko, O. (2020). Reserch of the main components of heuristic education in Ukrainian pedagogy. *Modern approaches to knowledge management development*, (pp. 324–335). Ljubljana, Slovenia.

Articles in professional scientific journals of Ukraine

4. Нефедченко, О. І. (2017). Сократівська діалогічна евристика та її розвиток у зарубіжній та вітчизняній освіті. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, № 5 (69), 132–145.

<http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/4972>.

5. Nefedchenko, O. (2018). The theory of personality's creative self-realization as the methodological basis of innovative heuristic education. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, Вип. 2, 170–177. <https://pedagogy.bdpu.org/2018/10/22/vypusk-2-2018>

6. Лазарєв, М., Нефедченко, О. (2018). Професійна підготовка майбутнього педагога в контексті сучасної евристичної освіти. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 16 Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*, Вип. 31 (41), 84–91. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/25236>

7. Нефедченко, О. І. (2019). Становлення технологій евристичної освіти в українській вищій педагогічній школі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 7 (91), 366–380.

8. Нефедченко, О. І. (2020). Становлення концепцій і творчої самореалізації особистості в дисертаційних роботах українських науковців. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*, 1, 26–33.

Articles in professional scientific journals of foreign countries

9. Nefedchenko, O. I. (2018). Foreign and native scientists about the ideas and techniques of heuristic education. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI (68), Issue: 164, 41–45.

<https://www.slideshare.net/SocietyforCulturalan/science-and-education-a-new->

Research works

which certify the approbation of the materials of the thesis

10. Нефедченко, О. І. (2016). Основні витоки евристичної освіти як цілісного інноваційного феномена навчально-виховного процесу. *Самореалізація пізнавально-творчого і професійного потенціалу особистості в*

інноваційній освіті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, (сс. 88–92). Суми.

11. Нефедченко, О. І. (2017). Сократівський діалог і сучасна освіта. *II науково-практична on-line конференція «Світова наука у 2016 році: підсумки», (рр. 197–199). Моррісвілл, США.*

12. Нефедченко, О. І. (2017). Сократівський діалог як потужне джерело становлення сучасної евристичної освіти. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції 06–07 квітня, (сс. 220–223). Суми.*

13. Нефедченко, О. І. (2017). Творча самореалізація особистості. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (20 – 21 квітня 2017 року). Частина 2, (сс. 125–126). Бердянськ.*

14. Нефедченко, О. І. (2017). Становлення теорії творчої самореалізації особистості як основи евристичного навчання. *Інновації в освіті та педагогічна майстерність учителя-словесника: збірник матеріалів усеукраїнської науково-практичної конференції, (сс. 114–118). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.*

http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/3401/1/збірник_ІННОВАЦІЇ%20в%20освіті.pdf

15. Нефедченко, О. І. (2018). Ідеї евристичної освіти у спадщині вітчизняних науковців. *Пізнавально-творча і професійна самореалізація особистості в евристичній освіті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, (сс. 36–39). Суми: СумДПУ СумДПУ імені А. С. Макаренка.*

<https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/66925>

16. Nefedchenko, O. (2018). The idea of heuristic education in heritage of native and foreign scientists. *Nowoczesna nauka: teoria i praktyka: Mater. II Międz. Konf. Nauk.-Prakt. / Pod red. S. Gorniaka, (pp. 248–251). Katowice: Nowa nauka.*

<https://nowanauka.files.wordpress.com/2019/04/materiac581y.pdf>

17. Nefedchenko, O. (2018). Conceptions of person's creative self-realization as the methodological basis of heuristic education. *Університет А. С. Макаренка: імідж, мобільність та європейські перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції для студентів та молодих учених 26-27 квітня*, (сс. 198–201). Суми.

18. Nefedchenko, O. I. (2018). Training of future professional teacher in modern heuristic education. *Новини науки XXI століття: збірник тез доповідей XXIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, (сс. 18–21). Вінниця.

<http://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2018/12/частина6.pdf>

19. Нефедченко, О. (2019). Застосування методів евристичної освіти у професійній підготовці майбутніх лікарів. *Новітні чинники впливу на розвиток особистості майбутніх фахівців системи охорони здоров'я: матеріали XIX міжнародної наукової конференції*, (сс. 115–117). Київ.

20. Нефедченко, О. (2019). Застосування евристичних освітніх технологій для розвитку і творчої самореалізації особистості. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 16-17 квітня. Том 2*, (сс. 77–79). Суми.

http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/7187/1/Innovatsiinyi%20rozvytok%20vyshchoi%20osvity%20_2019_2.pdf

21. Нефедченко, О. І. (2019). Formation and development of heuristic education techniques in Ukrainian pedagogical universities. „*Nauka I edukacja w warunkach zmian cywilizacyjnych*”: *Materialy I miedzynarodowej konferencji naukovo-praktycznej 30 października 2019 roku*, (pp. 3–9). Łódź.

<https://nowanauka.files.wordpress.com/2019/11/materiac581y-30.10.2019.pdf>

22. Нефедченко, О. І. (2020). Ідеї творчої самореалізації особистості як основа інноваційної (евристичної) освіти. *Problems of implementation of science into practice: Abstracts of XIII International Scientific and Practical Conference*, (pp. 302–305). Oslo, Norway.

<https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2020/04/XIII-Conference-20-21-Oslo-Norway.pdf>

23. Nefedchenko, O. (2020). The main components of innovative heuristic education. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції*, (сс. 145–147). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.